

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI SZEMLE

Dunakeszi - Alag Helyismereti Lapja

SZERKESZTŐI IRODA: KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR
DUNAKESZI, KOSSUTH L. U. 6.

FELELŐS SZERKESZTŐ:
CSOMA ÁTILKA ÉS LÓRINCZ RÓBERT

MEGJELENIK ÉVENTE HÁROMSZOR
KIADJA A KÖLCSEY FERENC VÁROSI KÖNYVTÁR

A keszi betyár

Száraz István, vagy ahogy inkább ismerték, Pityus, a falu fenegegyereke, amolyan ártalmatlan csirkefogója volt. Számos szélhámosossága miatt a család fekete bárányának tartották és a visszaemlékezések szerint még a következő generációk is óvakodtak attól, hogy az Istvánokat Pityusnak becézzék. Alakjáról – annyi más érdekes történet mellett – Sipos Károly is megemlékezett *Régi keszi történetek* című könyvében, ahol találóan „a keszi betyárnak” nevezte őt.

Történt egyszer, valamikor az 1900-as évek elején, hogy Pityus a csepeli piacon járt unokatestvérével, hogy pénzzé tegye azt a szekér paradicsomot, amely a család földjein megtermett. Annak rendje és módja szerint el is adták az utolsó szemig, hiszen a dunakeszi paradicsom nagyon keresett árucikk volt akkoriban. Jókedvűen indultak tehát este haza az üres szekérrel, és a jó üzlet öröme már útközben itókáztak egy keveset. Éjfél felé, Újpest közelében azonban hatalmas zápor kerekedett, akkora, hogy nem tudtak tovább haladni. A két atyafi azonban nem esett kétségbe, az égi áldás elől a Megyeri Csárdába húzódtak. Kikötötték lovaikat, maguk pedig a még éjjel is forgalmas ivóban várták a vihar elültét. Mialatt megszártkoztak, néhány kupica pálinka is elfogyott, így mikor ismét járhatóvá váltak az utak, igencsak vidám hangulatban ültek vissza a bakra. Még sötét volt, mikor elindultak Dunakeszi felé. A Székes-dűlő környékén jártak, amikor a lovak megtorpantak. A hajnal jövetelét jelezve mellmagasságú, átláthatatlan ködcsík terült el

előttük. Hiába nógatták, erőltették a lovakat, azok egy lépést sem tettek előre a sejtelmes, beláthatatlanná vált úton. Több se kellett Pityusnak, rögtön előadta elméletét rokonának, miszerint nem köd áll előttük, hanem egy fal, amely csakis a boszorkánnyok műve lehet, akik így szeretnék megakadályozni a hazatérésüket. Ezt bizonyítandó le is ugrott a kocsiról, hogy majd a „fálnak” támaszkodik. Persze teljes hosszában elvágódott...

Az eset természetesen nem maradt titokban. Ezután sokáig, ha valaki esztelenül lehetetlen dolgot kísérelt meg, a faluban azt mondták rá: „Nekidőlt, mint Pityus a fálnak.”

Remélhetőleg a mi vállalkozásunk, egy helyörténeti lap indítása Dunakeszin, nem lesz ilyen hiábavaló próbálkozás. Terveink szerint évi három alkalommal (május, szeptember, december) jelenik majd meg a Dunakeszi Helyörténeti Szemle, egyenlőre tizenkét oldalon. A terjedelem nagyban meghatározza lehetőségeinket, így a szinte kimeríthetetlen dunakeszi és alagi helyismereti történettárból egyszerre csak öt-hat témát, történetet, személyiséget tudunk bemutatni. A szerzők között igyekszünk helyt adni a településünk történetével évtizedek óta foglalkozó helytörténészek mellett a téma iránt érdeklődő diákságnak is. Ugyanígy szeretnénk egyensúlyt tartani az alagi és dunakeszi témák között, hiszen mindkét városrészt megérdemelné akár külön újságot is.

Üljünk hát fel a bakra, és induljunk!

Kérjük, tartsanak velünk!

(a szerkesztők)

TARTALOM:

A keszi betyár	1
SZÁRAZ György	
Képes riport a hetven évvel ezelőtti Dunakeszi-Alagról	2
LEGINDI Tímea	
A dunakeszi fiatalok népviselete . . .	4
LŐRINCZ Róbert	
Jövönk - egy betiltott dunakeszi lap emlékezete	6
CSOMA Attila	
A Hunnia Csónakázó Egyesület Dunakeszin	8
ZSIGA Bernadett	
Az alagi elemi népiskola alapítása és első évei	10
SZAKÁLL Lászlóné	
A Révész István Helytörténeti Gyűjtemény	11

SZÁMUNK SZERZŐI:

CSOMA Attila – könyvtáros
LEGINDI TÍMEA – egyetemi hallgató,
Corvinus Egyetem
LŐRINCZ Róbert – könyvtáros
SZÁRAZ György – helytörténész
SZAKÁLL Lászlóné – nyugalmazott iskolaigazgató
ZSIGA Bernadett - gimnáziumi tanuló

DUNAKESZI HELYTÖRTÉNETI
SZEMLE

Dunakeszi-Alag Helyismereti Lapja

Megjelenik évente háromszor,
500 példányban

Felelős szerkesztő: Csoma Attila és
Lőrincz Róbert

Kiadja: Kölcsény Ferenc Városi Könyvtár
Dunakeszi, Kossuth L. u. 6.
Felelős kiadó: Csonka Mária
Nyomdai előkészítés:
Mészáros István, Takács Judit
Nyomda: Raszter Nyomda Kft.,
Budapest, Gyöngyösi u. 89.

ISSN 1789-9230

A lap megjelenését támogatja
Dunakeszi Város
Önkormányzatának Művelődési
és Közoktatási Bizottsága

A címlapképen: Parti Tóth Ferenc
lovaskocsiján a Szent István úton

SZÁRAZ GYÖRGY
Képes riport a hetven évvel ezelőtti
Dunakeszi-Alagról

Egy alagi lovasdinasztia fényképalbumából

Az 1990-es években, amikor az alagi lóversenyzés múltja után érdeklődtem, több régi alagi úgymond „sportsmen”-t kerestem fel. A velük folytatott beszélgetések során ismertem meg az alagi lóversenyélet történetének jónéhány eseményét. Így találkoztam – a napokban 87 éves korában elhunyt – Petanovics Máriával is, akinek élete gyermekkorától kezdve összefonódott a turf világával. Családja a második világháború előtti évtizedek egyik legsikeresebb versenystálló tulajdonosa volt.

A lóversenyzéssel nagyapja, Petanovics József kezdett foglalkozni az 1910-es években, amikor a család Alagra költözött. A fehér-fekete gyűrűs dresszben futó Petanovics színeket olyan kiváló telivérek vitték győzelemre, mint Büszke, Fokos vagy Végrehajtó.

A nagyapa korábban Pesten a vendéglátás közismert alakja volt, olyannyira, hogy a „jó Petanovics”-ról kuplét énekeltek a fővárosi Nyári színházban. Tíz éven keresztül vezette a terézvárosi Casino vendéglőjét az Andrassy úton, majd 1897-ben megvette a Viga-dó téri Thonet-házban lévő híres Pilseni sörcsarnokot.

Petanovics népszerűségét azonban elsősorban az 1896-ban a Rákóczi úton felépült Metropol szállónak köszönhette, amelynek ő volt az első tulajdonosa. A pesti lóversenypálya közelsége miatt a szálloda kávéháza a turfvilág kedvenc találkahelye lett, így nem meglepő, hogy a lófuttatás szeretetével megfertőződött Petanovics idős korában Alagra, a tréningtelep szomszédságába költözött, és istállót alapított. Házuk a Batthyány utcában még ma is áll, a kert majd százéves platánfája egyidős lehet a család megtelepedésével. Idősebb Petanovics József 1936-ban halt meg, így a 30-as évek második felében lovai már „Petanovics örökösei” jelzés alatt futottak.

Fia, József, 1888-ban született. Több nemes szenvedélye mellett lelkes fotósként a körülötte zajló élet számtalan jelenetét örökítette meg. Ezekből a fotókból kaptam a közel-múltban lányától, Máriától, jó néhányat.

A három, kis fotonegatívokat tartalmazó albumban közel háromszáz felvétel található. A képek 1937 és 1942 között készültek. Egy-egy album száz, számozott negatívot tartalmaz, az album elején pedig sorrendben feltüntették a fényképek témáját, a rajta szereplő személyek vagy lovak nevét, a felvételek idejét és némely esetben egyéb értékes megjegyzéseket is.

A képek egy részén a Petanovics-házban vendégeskedő alagiak és nem alagiak láthatók, köztük neves trénerek és zsoké, így Hesp, Gutai, Horthy, Esch, Mravik vagy Schejbál is. A képek másik csoportja a lóversenyterekről, a versenylovakról tudósít. Ezek között szép számmal szerepelnek a „fényképész” saját lovai is, hisz az ifjabbik Petanovics, a családi hagyományokat folytatva, szintén jelentős szerepet játszott az alagi és a pesti turf világában. Vidor Marcel, aki *Galop* című kötetében rövid, verses formában mutatja be a hazai lóversenyzés jelentősebb alakjait, így jellemzi őt:

A zongoránál Chopint kedveli,
S nyelvtudósokkal a versenyt kiállja,
Kedvét, örömét óbennük leli,
Mezzofanti már régi ideálja.

Nagy lószakértő. E szép sportban is
Gyakorta sikert sikerre arat.
Futtat, fogad, mert versenyzévező
És szereti a Fényesbogarát.²

¹ A sportsmen nevet kapta mindenki, aki a lóversenyzés világában valamilyen szerepet töltött be, pl. tréner, zsoké, lovász, tulajdonos, stb.

² Vidor Marcel: *Galop*: képek a turfól. Bp. [é.n.] 28.

Petanovics fotóinak egy jelentős része a korabeli alagi és dunakeszi világ jeleneteit örökíti meg. Az itt bemutatásra kerülő képek is ezek közül kerültek ki.

A piac a községháza mellett

A hetven évvel ezelőtti Dunakeszi jellegzetes helyszíne a piac, éppen azokban az esztendőkhöz élhette a fénykorát, amikor Petanovics fotóit elkészítette. A községháza melletti téren állt, amit Mázsa térnek is neveztek. A tér a nevét arról a hitelesített mérlegről kapta, amelyen vita esetén az árukat mérték. A gazdák minden nap új portékával jelentkeztek, a háziasszonyok pedig naponta vihették haza azokat a friss árukat, amelyeket saját gazdaságukban nem termesztettek. A piaczás fontos szerepet töltött be a paraszti kultúrában, azonban a háború után fokozatosan veszített jelentőségéből, mivel a fölösleget be kellett szolgáltatni, majd a magángazdaságok is megszűntek. Így ez a fotó az egyik utolsó ismert életkép ebből a világból.

Majális a Kiserdőben

A község naptárában minden évben kitüntetett esemény volt a majális, amit akkor még a külterületi Kiserdőben rendeztek. Ilyenkor igazi vursli-hangulat kerekedett, és a falu apraja-nagyja képviseltette magát a mulatságon. Volt lángos, lacipecsenyesütő és persze gyerekjátékok. Igazi helyi sajátosság volt a karikadobás, amikor a gyerekeknek a farkarikát a medencében úszó libák nyakára kellett dobni. A Kiserdő nemcsak a majálisnak adott otthont, hanem számos más szabadteret igénylő megmozdulásnak, így a Szent Mihály templom bővítésére rendezett jótékonyági vásároknak és mulatságoknak is.

A régi Dunakeszi kedves kis zuga volt a Folyópart, ahol generációk gyerekeskedtek és nőttek fel. Neve megtévesztő,

mert nem a Duna-partot kell rajta értenünk, hanem egy, a temető alatt lévő területet, amelyen hét forrás felduzzasztott vízből egy kis tó keletkezett. Ez volt a Folyópart. A fölösleges víz a tóból zsilipen keresztül ér formájában folyt le a Dunáig. Az asszonyok mostak, a gyerekek pedig fürödtek és játszottak a sekély, de tiszta hús forrásvízben. A Folyópart képéhez elválaszthatatlanul hozzá tartoztak a kacsák, amelyek egész évben otthonosan érezték magukat a vízenyős, sással, nádassal tarkított területen.

Folyópart

Ugyanilyen szorosan kapcsolódik a település életéhez a Duna, amely pihenést, kikapcsolódást és munkát is adott egyszerre a lakosságnak. Nyáron a falu egész fiatalsága, de még az alagiak és a kirándulók is lenn csónakáztak, fürödtek az akkor még tiszta folyóban. Mások viszont a Dunából éltek, így például az R. (Révész) Száraz család, akik generációkon keresztül a révész mesterséget űzték a faluban. A két háború között még vízimalom is állt a Duna partján, és a folyó erejével készült a keszi gazdák lisztje. Télen pedig a szinte mindig befagyott folyón a jeget termelték ki és vitték a falu jégvermeibe, hiszen hűtőszekrény hiányában a jég volt az egyetlen eszköz a hűtésre.

Az előkerült Petanovics-féle fotónegatívek településünk múltjának egyedi, jelentős dokumentumai. Értéküket nagyban növeli, hogy szerzőjük igen fontos adatokkal dokumentálta őket, így még több információt közvetítenek a hetven évvel ezelőtti Dunakeszi-Alagról. Érdemes lenne őket egy képes album formájában megjelentetni.

Duna-part részlet

LEGINDI TÍMEA

A dunakeszi fiatalok népviselete

Az emberi ruházat a legrégebb időktől kezdve nem csupán védte és díszítette viselőjét, hanem elárulta nemzetiségét, életkorát, vagyoni állapotát, valamint társadalmi hovatartozását is. Az elmúlt évszázadok népviseletei ez alapján kifejezték a társadalom paraszti, falusias rétegeihez való tartozást. Ezenkívül a ruházat rendje mutatta a helyi elkülönülést, a családi állapotot, valamint különböző ünnepi alkalmakra is utalt.

Dunakeszi népviseletében leginkább a palóc hatás¹ érvényesült, azonban – talán a Pesthez való közelségből adódóan – a település hagyományos viseletét gyakori változások jellemezték. Jól példázzák ezt a század elején használt színes menyasszonyi ruhák és rezgős koszorúk, melyek a harmincas évek végére teljesen fehér színűvé változtak, vagy a nyakrakendőkön megjelenő, az ide eljutó mezőkövesdi asszonyok által hímzett motívumok, a paradicsomminták.

A lányok és fiúk „öltözködésében” egy ruhadarab volt elegendő, a pólya. Dunakeszin kockás vagy csíkos huzatú sarkos pólyát használtak, amely piros vagy kék színű erős kanavász² vászonból készült. Tiszta fehérret csak keresztelő napján tettek fel, vagy ha orvoshoz vitték a gyermeket, illetve ha vendég volt a háznál. Három éves korig a gyermekek obonyost viseltek, amely egy alul gombolt, zsákszerű ruha volt.

Asztalos Istvánné szül. László Veronika Gyurika fiával (1917)

A fiatal fiúk ruházata jóval egyszerűbb volt, mint a lányok viselete. A fiúk nyáron fehér, ráncos, hosszú ujjú, bő gyolcs³ inget és fehér hosszú szárú gyolcs gatyát hordtak. Ez a viselet télen alsóruházatként funkcionált. Az ing ki volt varrva és viselője monogramját is behímézték. Az ingre mellényt, helyi nevén lajbit vettek.

Az ún. vállfoltos ing is gyolcsból készült. A vállfoltnak tulajdonképpen semmilyen díszítő jellege nem volt, az anyag megerősítését jelentette. Nehéz fizikai munka végzésekor jobban

tartott és az anyag nem szakadt el olyan hamar. Ezeket az ingeket jóformán mindenki maga készítette. Tisztításuk teknőben, illetve gyakran a mai Kegyeleti temető alatti részen található „folyónál”⁴ történt.

Ünnepi alkalmakkor a fiúk fekete vagy sötétkék zakót, csizmát és hozzá való nadrágot viseltek. Öltözkük elmaradhatatlan kelleke volt a kalap.

Fiatal fiúk lagziban (1930-as évek)

A fiatal lányok öltözkékének – fekete cipőjüket kivéve – minden darabja fehér volt. A női alsónemű hosszú vagy rövid, csipkés szélű nadrág volt, mely finom vászonból készült. Az alsóruházathoz tartozott még egy sífonból⁵ készült hosszú ing, az úgynevezett kombiné.

A lányok a vékonyabb alsónemű fölé több, akár 5-6 fehér színű kikeményített és vasalt alsószoknyát is magukra vettek. A pirossal szegett legfelső szoknya általában ráncos volt, az eleje azonban sima, hogy a kötény alatt ne legyen olyan magas, mint hátul. Anyaga lehetett selyem, szövet, csinvat⁶ vagy eblaszt⁷. Egy szoknya és blúz elkészítéséhez 6 méter anyagot is felhasználtak. A szoknya elé klottból⁸ készült kötényt kötöttek, mely általában a ruha színéhez igazodott. A kislányok harisnyája fehér volt, a menyecskéké kék, az ötvenes évektől pedig fekete vagy barna volt a hétköznapi viselet.

A lányok életében fontos szerepet töltött be az évente rendezett 5-6 bál, ahol lehetőség nyílt az ismerkedésre is. Azoknak a 16 éves lányoknak, akik először mentek bálba, igazi falusi táncmulatságban volt részük. Ráncos szoknya, alatta 3-5 alsószoknya, kék kötény és fehér jupli volt az általános viselet. A jupli tulajdonképpen egy blúz, mely a hátán lévő varrásról kapta a nevét. Legismertebb a szívhátú változat volt, 1920 előtt azonban egyenes hátú juplit hordtak. A kevésbé módos lányok rákényszerültek az otthonvarrásra. Az 1922-ban idetelepült Kalocsai Iskolánövérsek a 13-14 éves lányokat délutáni foglalkozások keretében megtanították többek között a dunakeszi népviselet darabjainak szabására, varrására, hímzésére és a csipkék horgolására.

¹ a török kiűzése után Garam-menti jobbágycsaládokkal telepítették újra a községet

² színes fonalból készült gyengébb minőségű, erősen kikészített pamut vagy lenvászon

³ más néven gyócs: lenből, kenderből készült nyáron felső, télen pedig alsó ruha

⁴ a temető alatti levő hét forrás vizét a Dunába vezető ér

⁵ finom vászon, pamutvászon, melyből női fehérneműt vagy ágyneműt készítettek

⁶ kemény, érdes fogású, egyszerű vagy kettős szövésű lenszövet

⁷ fényes, sűrű szövésű, vékony, középmeleg elnyúlhatatlan anyag

⁸ egyik oldalán fényes pamutszövet

A hajdani dunakeszi női viselet a környező falvakhoz hasonlóan mértéktartó volt, és elárulta viselőjének családi állapotát. A kislányok, fiatalok és az idős asszonyok öltözéke nagyban különbözött egymástól. Ez az eltérés a haj- és fejkendő viseletben is megmutatkozott. A fiatal lányok az esküvőig nem viseltek fejkendőt, utána azonban bekötötték a fejüket. A menyecskekendőt néhány hónapig hátul megkötve hordták, majd az áll alatt megkötve viselték. A kendő anyaga selyem vagy cérnaanyag volt. Fehér színű slingelt kendőt csak fiatal asszonyok hordtak, akik templomba mentek benne. A nyomott varrású és nyomott szövésű csinvat kendőt menyecskekendőnek is használták.

A nyakrakendők közül fontos megemlíteni a paradicsomvirágos mintájút, mely ebelasztból vagy kázmérből¹ készült, valamint a cifra nyakrakendőt.

A frakkos, testhez simuló és szűk szabású hosszú ujjú téli viseletet, melyet melegségből adódóan nyárikának is neveztek, vatelinnal bélelték. Jellegzetessége volt a bársonyszalagos szél, mely díszítést Dunakeszin a ruhadarab felkari részén is alkalmazták. Fekete, kék, cifra, bimbós változatai ismertek.

A nyárikát 1920 után felváltotta a fekete vagy barna gyapjúfonálból kötött berliner kendő. Az iskolás lányok által viselt kendő rojtjai nudlira hasonlítottak, ezért „nudlis kendő”-nek is nevezték.

Szalay Pálné szül. Holovics Erzsébet
eljegyzési viseletben (1920-as évek)

Régebben az iskolás lányok, a nagylányok és az idős asszonyok is bőr boksz-csizmát hordtak², azonban az idő múlásával a cipő kiszorította ezt a fajta lábbelit. Ennek két változatát viselték. Az egyik a fekete bőrből készült, elől fűzős magasszárú, amelynek az orrát és hátulját lakkal díszítették, sőt 1920-ig hímmzéssel és bársonydarabokkal is. A másik a félcipő, amelyet spanglis cipőnek is neveztek. Ez is fekete bőrből készült, fekete fűzővel. Ilyet viseltek a menyasszonyok, illetve a Mária-lányok is. A lábbeliket helyi csizmadia készítette, vagy a váci vásáron szerezték be.

Mivel a Mária-lányok közössége a dunakeszi társadalom ékesége volt, ezért érdemes velük részletesebben megismerkednünk.

A Mária-lányok körébe a 16. életévét betöltő, a hatodik osz-

tályt is elvégző, tiszta erkölcsű katolikus leány kerülhetett. A tagság megszűnése férjhezmenetellel vagy a huszadik életév betöltésével következett be. A Mária kongregáció országos mozgalom volt, az egyesület a valláserkölcs legfőbb intelmeit, annak mélyebb összefüggéseit, valamint a szertartások mikéntjét tanította.

Gyertyavivő Mária-lányok (1942)

A Mária-lányok nagyobb egyházi ünnepeken kerültek előtérbe. Gyertyát tartva, énekelve hirdették a keresztényi tisztaságot, a szépséget, a jóságot és a tiszta erkölcsöt.

Öltözkük jellegzetes darabja volt a fejükön viselt díszes mirtuszkoszorú. Hajjukban világoskék szalagot hordtak. Fehér selyem juplit, keményített vasalt alszoknyákat, rajtuk fehér selyem ráncos szoknyát, felette madéra³ anyagból rakott kötényt viseltek. A jupli felett az öltözkék ékessége a fehér sifonból készült, slingelt, szélén horgolt fodorról, keményített, vasalt nyakrakendő volt. Fehér harisnya, fekete lehetőleg lakkozott spanglis cipő tette teljessé a hagyományos viseletüket.

Az öltözkék előállítása anyagi áldozattal is járt. Volt leány, aki saját maga készítette barátnői segítségével esténként petróleum lámpa mellett, és volt, akinek édesanyja csináltatta ügyes helybeliekkel. Több családban anyáról leányra szállt a ruha-, főleg a kendőkészítés tudománya, hisz a slingelt nyakrakendő Dunakeszin már a Mária-kongregáció megalakulása előtt is hozzátartozott a népviselethez.

Az öltözkék darabjainak rendbetétele, elkészítése (mosás, keményítés, ráncolás, vasalás) időt, igényességet követelt. Különösen a nyakrakendő fodrainak nem kellő „állása” lehetett beszédtema a lányos anyák között. A fejre való koszorút helybeli, ennek mesterévé váló asszony készítette. A koszorút és a gyertyatartót gyakran örökölték egymástól. Az utolsó Mária-lányok 1957-ben mentek férjhez, ezzel évtizedekre megszűnt ez a szokás Dunakeszin. Szerencsére a tradíció nem veszett el teljesen. A Szent Mihály templom 250 éves évfordulóján újjáéledő Mária-lány hagyomány továbbviszi a dunakeszi népviselet legszebb darabjait.

SAKÁLL LÁSZLÓNÉ 1980-90-ES GYŰJTÉSE ALAPJÁN:

Adatközlők: Békésiné Dudás Annus, Béki Lajosné Szabó Teréz, Czinkota Ferencné Tóth Juli, Gombai Mihályné László Rozália, Jóvér Józsefné Füstös Erzsébet, Kiss Istvánné G. Veres Erzsébet, Kövesdi Lászlóné László Éva, Legindt Istvánné Szabó Mária, Lengyel Józsefné Szabó Erzsébet, Lovistyké István, Mészáros Jánosné Hubina Juliska, Sáros Györgyné Varga Júlia, Szárazné D. Száraz Kató, Tóth Lajosné M. Tóth Erzsébet, Tóth Pálné G. Veres Terka, Újfalu Istvánné G. Veres Katalin, Veres János

¹ más néven kasmír: finom gyapjúsövet

² Baka József: Néprajzi töredékek Dunakeszin, Dunakeszi 1989. 23.

³ kivágott és körülvarrt lyukakkal díszített anyag

LŐRINCZ RÓBERT

Jövők – egy betiltott dunakeszi lap emlékezete

„– Tehát csak elsejéig taníthatok?

– Nem, de a fizetésedet addig megkapod.

– Tehát már holnap se jöjnek be?

– Ma sem taníthatok már. Búcsúzz el röviden a gyerekektől, s máris átveszem tőled az osztályt...”¹

A fenti párbeszéd 1932. február 12-én zajlott le Bajnok Géza igazgató és Békés István segédtanító között a dunakeszi elemi iskola tanári helyiségében. A húszéves tanító alig néhány perccel azelőtt kapta kézhez a plébános párszavas értesítését, melyben azonnali hatállyal fölmondta a mindössze fél éve tartó munkaviszonyát. Az ifjú pedagógus később könnyek között búcsúzott el osztályától, jelezve, hogy egy váratlan, szomorú dolog miatt kell elhagynia őket.

Mi volt az a „dolog”, amiért Békés Istvánnak ilyen hirtelen távoznia kellett munkahelyéről, mi váltotta ki a plébános és iskolaigazgató haragját? Az elbocsajtás oka, egy néhány napja – Békés szerkesztésében – megjelent helyi újság, a *Jövők* volt, melynek szellemiségét hazafiatlansággal és vallásellenességgel vádolta meg az egyházi és az iskolai vezetés. Néhány hét múlva a dunakeszi előjáróság feljelentésére az ügyészség is nyomozást indított, s a váci járás főszolgabírája elrendelte a lap összes fellelhető példányának elkobzását.

Mielőtt megismerkednénk a mindössze egyetlen számot megélt orgánummal, melynek szerzőgárdájában megtalálhatjuk a már ekkor a *Nyugatban* publikáló fiatal Berda Józsefet és Szabó Pált vagy a szerveződő népi írói mozgalom egyik vezető ideológusát, Fėja Gézát, röviden tekintsük át a lap megálmodójának, Békés Istvánnak életét a *Jövők* megjelenéséig.

Az 1911-ben Nyáregyházán született Békés első éveit apja szülőfalujában Dunakeszin töltötte. Szoba-konyhás lakásuk ablakai a Városháza melletti térre (ma Dózsa György tér) nyíltak. A korai gyermekévek emlékei közül csak a házuk előtt legelésző ludak hajkurászása, és a Vámos-féle szatócsüzlet finom nápolyija maradt meg. Az első világháború kitörésekor a család visszaköltözött Nyáregyházára. Az elemi iskoláit ott, a polgárit pedig a közeli Monoron járta. A kiskunfélegyházi tanítóképző elvégzése után rövid ideig az állástalan tanítók keserű kenyerét ette.

1931 szeptemberében azonban levél érkezett Dunakesziről, édesapja rokonaitól, akik jelezték, hogy az ottani iskolában megüresedett egy helyettes tanítói állás. A friss diplomás fiatalember néhány napon belül alkalmazásba is állt. A Békés és Dredan névre hallgató dunakeszi rokonok büszkék voltak az értelmiségi hozzátartozóra, hisz a család tagjai asztalossegédként, földművesként vagy segédmunkásként keresték a mindennapi betevőt.

A fiatal pedagógus első dunakeszi benyomásai között szerepelt, hogy a község lakossága jóval erősebben templomjáró, mint azt akár Nyáregyházán, akár Félegyházán tapasztalta. Katolikus felekezeti iskolájának tantestületében is erősebbnek érezte a vallásosságot, mint azt korábban gondolta. Természetesen tőle is elvárták a Dicsértessékl-vel köszönést és a keresztvetést a templom előtti elhaladáskor. Bajnok Géza igazgatótól meghívást kapott a község értelmiségeinek heti klubszerű találkozájára, ahol a kártyázás, pletykálgatás mellett fel-fel törő „felszínesek, híg-hazafias, avittan jámbor politikai szólások”-at ellenézés-

sel fogadta az ekkor már lázadó, az akkori kurzus politikájával egyet nem értő ifjú. Az ő szellemi-politikai irányultsága ugyanis a kiskunfélegyházi tanítóképzőben Szabó Dezső művei hatására formálódott, s ez a radikális szellemiség rövidesen Dunakeszin a *Jövők* című lap formájában öltött testet.

Bár 1983-ban Seres József, a tanítóképzős baráti kör tagja, a *Népszabadságban* megjelent írásában² a *Jövők*et nyíltan baloldali lapnak aposztrofálja, de a tények ezen állítás árnyaltabb megfogalmazását kívánják.

Békés, a dunakeszi könyvtárnak címzett 1986-os levelében „igen érdekes, de átmeneti fejlődési periódus” termékeként jellemezi meg lapját, melyben barátaival „nem sokáig vesztegelték”, és állítása szerint csak később, a *Jövők* megjelenése után kerültek kapcsolatba a marxista gondolatokkal, mozgalmakkal. A kiskunfélegyházi tanítóképző „rebellis” osztályának tagjai, Békés István vezetésével, azok közé a politikai tudatra ébredő fiatalok közé tartoztak, akiknek figyelme – szociális érzékenységük hatására – a gazdasági világválság miatt nyomorgó paraszti és munkás tömegek problémái felé irányult. Ezek a diákok, a kurzust jobbról támadó Szabó Dezső szellemi muníciójától is vezérelve, élesen szembefordultak a Bethlen-korszak konzervatív konszolidációjával, a fennálló renddel. Ez a szembefordulás azonban történhetett jobbról is, balról is, sőt az 1920-as, 30-as évek fordulójának legjellemzőbb ifjúsági magatartása a jobb- és baloldali gondolatok, indulatok keveredése, együttélése volt.³ Ugyanez a kettősség figyelhető meg a *Jövők* szellemiségében is, s a szerzőket és írásait vizsgálva, úgy tekinthetünk a lapra, mint a politikailag több pólusú, ezidőtájt fejlődő népi író mozgalom fiataljainak útkeresésére⁴, az *Előrs*, a *Kobó* vagy az *Új Magyarság* mellett a mozgalom sajtójának egyik előfutára⁵.

Tekintsük át ezek után a nagy vihart kavaráó lap tartalmát! „*A fiatalok folyóirata*” hirdette az alcím, s az akkori ifjúság nagy részének sivár hangulatát, kilátástalanságát, hűen tükrözte Bakó József címlapon közölt verse, a *Bús harmincasok*.

A tespedésből való kitöréshez nyújtott programot Békés István *A felelős generáció* című szerkesztői cikkében. A fiatalok összefogását sürgette, hisz szerinte a magyar jövő immár csak a felelősségére ébredő magyar ifjúságtól remélhető. Az írás több tisztázatlansága és ellentmondása ellenére is egyértelműen mutatja, hogy a szerző a fennálló politikai és társadalmi rend megreformálására szerette volna közös tábort szervezni a fiatal generációt és a vele együttérző idősebbeket.

A szomszédos Újpest szociáldemokrata, liberális fellegetvárnak számított a két világháború között, gazdag sajtóéletében jelentős szerepet játszott az ellenzéki újságírás. Főleg Martosi Mórocz János és Várad István lapszerkesztők körül gyülekeztek a fennálló Horthy-rendszer bíráló fiatal újságírók, költők, írók. Békés és baráti köre már korábban kapcsolatba került ezekkel a csoportokkal, hisz költeményeiket gyakran közölték az Újpesten megjelenő irodalmi folyóiratok, antológiák. Berda

² Seres József: Fél évszázados tanúságtétel: egy baloldali folyóirat születésének és megszűnésének ötvenéves évfordulójára. In: *Népszabadság*, 1983. jan. 7.

³ Nagy Péter: Szabó Dezső. Bp. 1979. 440-441.

⁴ M. Pásztor József: Adatok a népi írói mozgalom történetéhez. In: *Irodalomtörténet*, 1990. LXXI. évf. 1.sz. 203.

⁵ M. Pásztor József: „Az író beleszól...”: baloldali irodalmi folyóiratok az ellenforradalmi Magyarországon. Bp. 1980. 305.

¹ Boglári Békés István: Népi írók, ifjú kommunisták és más rebellisek: emlékirat. Bp. 1987. 112.

Józsefet is Váradi István mutatta be Békésnek az újpesti Wágner büfében, s a későbbi József Attila-díjas költő a *Kegyelem láza* című költeményét kínálta fel a *Jövönk* számára.

Szintén jelentős eredménynek számított az irodalmi köztudatba akkor berobbanó Szabó Pál *Tiszta búza* című novellájának közlése. A Féja Géza által felfedezett, majd Mórícz Zsigmond által felkarolt falusi parasztfíró Biharugráról küldte el elbeszélését, mely ugyancsak az 1930 körüli atmoszféra rögzítésének tekinthető. A *Nyugat* ünnepelt novellistája a nyomorban fuldokló falu lakóinak kilátástalan helyzetét mutatja be.

Az elbeszélést Darvas József felkérésére küldte el Szabó Pál. A kiskunfélegyházi tanítóképzőben összekerült fiatalok közül Darvas írói és mozgalmi tevékenysége vált országos jelentőségűvé. Az intézetben Békés István fedezte fel Darvast mint publicistát, ő lett a mentora, első írásainak bírálója. A későbbi Kossuth-díjas író – aki az ötvenes években miniszterként, majd több mint egy évtizedig a Magyar Írók Szövetségének elnökeként tevékenykedett – jelentős szervezői és anyagi segítséget nyújtott a *Jövönk* megjelentetéséhez.

A lap írásainak bemutatását folytassuk a miskolci Doktor István gyönyörű költeményével. Az *Elnyel az alkonyat* már nemcsak az egzisztenciális szorongások kínjait, hanem a horizonton felsejlő történelmi barbárság, egy új világégés megérzésének riadalmát is szemlélteti.

Féja Géza, az 1966-ban József Attila-díjjal kitüntetett író, 32 éves kora ellenére ekkor már jelentős újságírói múlttal rendelkezett. Számos budapesti lap, többek között az *Élet és Irodalom* vagy a *Szabadság* munkatársaként, szerkesztőjeként dolgozott. Jelentős szerepet vállalt a népi írói mozgalom indulásánál is. A *Jövönk*-ben Szabó Dezső új regényéről írt kritikával jelentkezett.

A magas közterhek, az igazságtalan adóztatás, az agrárlakosság rabszolgamunkára készítése volt a témája a *Miért pusztul a magyar nép* című írásnak. Szerzője az a Nagykalnai Levatic László, aki később hírhedt fajvédőként vezető szerepet töltött be az antiszemita eszmék terjesztésében. Itt megjelent írása még mentes ezektől a gondolatoktól.

A *Nagyaink és mások* rovat közismert személyiségek írásaiból, nyilatkozataiból gyűjtött össze egy csokorra való Serédy Jusztinián hercegprímástól kezdve Bajcsy-Zsilinszky Endrén át egészen Károlyi Imre grófig.

A lap betiltásának

legfőbb kiváltója Szathmáry Sándor *A magánkapitalizmus bukása* című tanulmánya volt. A szerző, aki később a *Kazobinia* című fantasztikus regénye révén vált – a külföldi olvasók előtt is – közismertté, a szovjet gazdaság állandó növekedését állította szembe a kapitalista termelés csúdjével. Szathmáry a matematikai képletekkel telezsúfolt írás alá, a lábjegyzetekbe csúsztatva közölte a szovjet gazdaságról szóló részeket, remélve, hogy az árgus szemek figyelmét itt jobban elkerülik. Igyekezete hiábavalónak bizonyult. Miként nem hatotta meg a dunakeszi plébánost és az ügyészség embereit sem Békésnek a cikk után írt megjegyzése, melyben jelezte, hogy a tanulmányt csak azért közli, hogy állításai felett tisztázó vita indulhasson meg. A vádirat szerint az újság „erősen baloldali irányt tett magáévá, amennyiben annak egyik cikke az orosz gazdálkodást feldicsérte”. Ebben az időben – különösen vidéken – ez a vád elegendő volt egy sajtótermék azonnali betiltásához. A *Jövönk* sem kerülhette el sorsát.

Békés István nem csak állását veszítette el lapja miatt, de Dunakeszin sem lehetett maradása. Rokonai, akik néhány hónappal ezelőtt örömmel fogadták, most a falu elhagyására szólították föl. Szinte bujdokolva kellett elhagynia a községet. Újpesten, a már eddig is sokat segítő lapszerkesztőnél, Váradi Istvánnál talált menedéket, aki annak ellenére, hogy feleségével és három gyermekével (egyikük a későbbi ismert színész Váradi Hédi) egy szoba-konyhás lakásban élt, konyhájában rendezett be neki rövid időre szállást.

Hamarosan Békés és tanítóképzős baráti köre marxista eszmékkel, csoportokkal került kapcsolatba. Budapesten kom-

munista szervezkedés vadjával állították bíróság elé őket, többek között József Attilával és Rajk Lászlóval. A publikálással sem hagytak fel, új fórumuk Müller Lajos ugyancsak kérésreletű folyóirata, az *Új Írás* lett. A *Jövönk* története lassan feledésbe merült.

Dunakeszi sajtóteremtése, a két világháború között meglepően szegényes. Mindössze két lapot ismerünk ebből az időszakból, az 1922-ben megjelent *Dunakeszi-i Katolikus Egyházi Tudósító* egyetlen számát, valamint az ímént bemutatott szintén egyetlen példányt megélt *Jövönk*-et. Ezért is jelentős, hogy ez utóbbi lap országos ismertségre tett szert mind szerzőgárdája, mind a betiltása révén. Vezető szerepe megkérdőjelezhetetlen Dunakeszi sajtótörténetében.

Jövönk

A FIATALSÁG FOLYÓIRATA — SZERKESZTI: BÉKÉS ISTVÁN

BAKÓ JÓZSEF:

BŰS HARMINCASOK

Mint holdás vitézek,
Ugy állunk az Élet-utca sarkán.
Rajtunk az ifjúság léptel köpenye,
Mellünkön gögöl a harcok erme,
Mégis rongyosan és lezárt szemmel
Nyújtjuk kezünket, mely reszket
Az éhségtől és a szegénytől,
Mint titkos ingó
És jelzi az észrengető lét-vihart,
Mert, amíg vaddó-essó tenyerünk
Egyik kezétl a másikig remeg,
Végigfut rajtunk a borzalom szele
És a lelkünk siralmas, bűgő csigaként
Kereng, farag bús örületben.
Nem tudja: Miért? Hova?

1932. 1. szám.

Csak egyet évez: az éhség markát,
Ahogy kezére csavarja beleinbet
És addig herget a kín körül,
Mig eltorzult ajkamba reiten,
Ami jőzanul csak sutlgni mertünk
S most zhaloa, hőrögve, eszeveszleten
Megmaradt erőnkkel zágjuk, üoöljük,
Mint életmentő utolsó nevet:
Kenyeret! Kenyeret!

A felelős generáció

Írta: Békés István.

A társadalom még sohasem állott olyan nagyarányú és életkezeinek gyökeréig ható átalakulás előtt, mint napjainkban. A politikai és foglalat gazdasági berendezkedések óriási eltorzulása és az elkecseregelt érdeklődések által felvert szellemi-koszorú, másrészt pedig a tömeg lomha — a saját elemi életérdekeit felé is érzéketlen — konzervativizmusa, no meg a még zavarosabb rögtönzött „megoldási” tervek a legkomolyabb aggodalomra adnak okot a további gazdasági arányú a jelentőségű fejleményeket illetően.

Még sohasem nőtt a fiatal generáció oly súlyos katasztrófák kellős közepébe, mint éppn mi: a napjaink fiatalbaga. A lezuhant válságok bouvolalt, egymásbapakaszódó sorozatát a kényelemhez szokott „tapasztalt” emberek csak órákra érvényes riadt injekciókkal tudják kezelni a lassan már maguk is felhagynak a régi, ősbiztató és felelőtlen prédikációkkal. A mai társadalmi oem tud törődni a jövővel: a fiatalbagnak a folyton-változó vasvalóságokhoz való tervszerű előkészítésével, mert a jelen élet bomlott egyensúlyával sem tud megbirkózni. A fiatalbagn tehát önmagára hagyatott önteréjére utal. De ahol életrevaló, még a romok fölött is: tudhat új, teljesebb jövőt lo-vásolni magának.

A kulturális sokdimenziós küzdelmeink örvénye között külön botránvos a magyar fiatalbagn egzisztenciális, anyagi és szellemi elnyomását okozó helyi érdeklődések struktúrája. Sajnos, a fiatalbagn

Ara 60 fillér.

CSOMA ATTILA

A Hunnia Csónakázó Egyesület Dunakeszin

Az itt élő emberek évezredek óta szoros kapcsolatban álltak a vízzel. A bronzkorban cölöpökre épített házakban laktak és halásztak, a római időkben kikötőt, erődöt építettek a Duna partján és átkelőnek használták a helyet. A középkorban vízimalmairól és halastavairól volt híres a település, míg a XIX. században a paradicsomtermelő dunakesziek hajóval szállították termékeiket a pesti piacokra. Komoly változás állt be azonban a település és a folyó viszonyában az 1880-as esztendőben, amikor a Fővárosi Vízművek területe majdnem teljes hosszában elszigetelte a települést a folyótól. A part inntól kezdve kettős funkciót betöltve, egyrészt vízlelőhelyként, másrészt pedig ártérként szolgált a főváros kiszolgálására, így nem épülhetett ki egy olyan gátrendszer, amely a dualizmus korában annyi Duna-menti települést (Győr, Komárom, Vác) hozott közel a folyóhoz, és tette azt a település életének szerves részévé. Partjaink ezzel javarészt kihasználatlanok maradtak, és a rév-átkelés, a szörványos halászat és a jégkitermelésen kívül nem történt más a Dunán. Egészen a XX. század elejéig ez volt a helyzet, amikor egy evezős egylet meghonosította a sportot Dunakeszi partjain is.

Az evezést 1860 óta űzik Magyarországon sportként, ekkor alakult meg ugyanis a fővárosban a Budapesti Hajós-egylet. Ez ugyan 1867-ben feloszlott, de a dualizmus korában rendre alakultak az egyletek elsősorban a fővárosban, és a példát csakhamar követték Pozsonyban, Győrött, Szegeden és Temesváron is. A pestiek közül kiemelkedett az 1865-ben zászlót bontó Nemzeti Hajós Egylet, a Hunnia Csónakázó Egyesület (1882), és a Neptun (1884).¹

A Hunniát olyan pesti aranyifjak alapították, akiknél az ember értékét az határozta meg, hogy hány lovagias ügye volt, illetve hányszor kellett becsülete védelmében síkra szállnia. Vezetőjük Lisznai Damó Tihamér (1856-1924) volt, kinek Molnár utcai legénylakásán gyakran összejöttek, hogy a világ dolgairól társalogjanak. Damó érezte, hogy a szerte kalandozó fiatalokat össze kellene fogni, ezért felkereste Oheroly János tornász mestert, kinek termébe rendszeres testgyakorlásra hívta barátait. A mesternek azonban a Ferenc József-híd lábánál, a Vámház mellett volt egy csónakdája is. A fiatalokat jobban vonzotta a friss dunai levegő a tornaszoba zártságánál, és csakhamar az egész társaság leszokott a rakpartra. Az új sport annyira megtetszett nekik, hogy a baráti társaság 1882-ben 100 fővel Budapesti Csónakázó Egyesület néven hivatalos egyletté alakult. Területet béreltek a Vámháztól az általuk eddig használt csónakda mellett, a csónakokat pedig Angliából rendelték.²

A piros-kék színeket viselő egyesület csakhamar választút elé érkezett. El kellett ugyanis dönteniük, hogy a „dalladzás” vagy a „szigorú rekordevezés” útján induljanak el, vagyis a kellemes időtöltést vagy a sportot állítsák e tevékenységük fókuszába. A legenda szerint a kérdés egy evezős versenyen dőlt el, ahol az egyesület négyesének kormányosa látván, hogy messze lemaradtak a mezőnytől, „Megállj, partra!” vezényszóval terelte ki a pálya közepéről a fehér asztal mellé egységét. Ezzel köthető össze az egyesület nevének a változása is, ugyanis a kormányos a súlyos vereség fölött búslakodva a következő

sorokat idézte két pohár között az első magyar operából, a Béla futásából³: „*Hunnia nyög eltíporva, Sírnak a bús magyarok*”. Ezzel az egyesület új neve, Hunnia Csónakázó Egyesület lett.

A Hunnia neve egybeforr a passzióból való evezéssel, jelmondatuk a „keveset, kedvesen, szelíden, szellemesen, bármikor, békés barátsággal” lett. Az 1890-es években az egyesület tevékenysége kibővült a vívással, a birkózással és a tenisszel is. Utóbbi az 1880-as években terjedt el Magyarországon és nagy népszerűségnek örvendett az evezős egyesületek körében, amelyek aktívan kivették a részüket a sportág népszerűsítéséből is. A Hunnia azonban megmaradt ezen kiegészítő sportágak esetében is a műkedvelői szinten. Bár az egyesület nem vett részt az evezős versenyeken, tagjai soha sem készültek az olimpiára és más világversenyekre, mégis komoly sporteremények fűződtek hozzájuk, elsősorban a túraevezés területén. Ezek közül kiemelhetjük a Fekete tengeri leezevést (1885), a Donau-escingen-Budapest túrát (1903), a Tisza (1905), a Maros és a Vág (1906) végigevezését.⁴

Az egyesület 1895-ben elköltöztött a Vámház alól és új parti házat nyitott a budai parton a Császárfürdő, a mai Császár Uszoda előtt. Ez egyben a túrák irányát is megváltoztatta. A Hunnia csónakjai egyre gyakrabban eveztek észak felé, és megkerülve a Szentendrei-szigetet, immár rendszeresen kikötöttek Horányban és a dunakeszi partokon is. A taglétszámban és anyagi erőben is erősödő evezősök idővel elhatározták, a budai bázis mellett egy új telepet is létesítenek. Rövid keresgélés után Dunakeszin akadt meg a szemük, ahol a székesfőváros és a Magyar Lovar Egylet segítségével területhez jutottak a rév mellett.

Kikötés Dunakeszi partjainál

A parton akkor még nem voltak házak, csupán a rév, a Révcsárda és Harcsa bácsi vízimalma állt annak a területnek a szomszédságában, amelyet a Hunnia birtokba vehetett. Az egyesület a dunakeszi telephelyét amolyan vasárnapi nyaralónak, egy csendes kis szigetnek szánta, hiszen az egyre zsúfoltabb főváros már kevésbé tudta biztosítani a pihenést. 1905-ben kezdődött az építkezés, amelynek elősegítésére a Hunnia az Országos Meteorológiai Intézettől kölcsönzött egy négy lóerős

¹ A Pallas Nagy Lexikona, VI. kötet, Bp. 1894. 575.

² Siklóssy László: Képek a Hunnia ötvenéves múltjából. 1882-1930. Bp. 1932.

³ Az első magyar operát, Ruzitska József, Béla futása című művét 1822-ben mutatták be Kolozsváron.

⁴ Siklóssy L.: i.m.

Meteor kigőzöst, amellyel az építkezési anyagot szállították. Az építők heti 2-3 alkalommal fordulva a szezon közepére máris lakhatóvá tették a nyaralót, és elkezdték a part kiépítését is. Utóbbihoz szakember segítségét is igénybe vették, egy szolnoki illetőségű nyugdíjas partépítőmester személyében, akit az egyesületi iratokban csak „Pestó bácsinak” emlegetnek.

A Hunnia telepe a vendégházzal

Elkészült a vendégház, amelyet tetőzetének jellege miatt az evezősök csak „pagodának” hívtak. Az épület egy éjszakázásra is alkalmas szobából, egy konyhából, és egy Dunára néző fedett teraszról állt. A háztól, amely egy kövekkel megerősített rakparton helyezkedett el, lépcsőn keresztül vezetett az út a mederbe. A nyaralóhoz egy kis kert is tartozott, benne sütőhely és padok álltak. A jó fekvésének köszönhetően kitűnő kilátást nyújtó parti pihenő rögtön a Hunnia tagjainak kedvelt tartózkodóhelye lett, és egy csapásra ismertté tette a partvidéket a túraevezősök körében.

A szezon március közepén kezdődött, és egészen késő őszig tartott. Ebben a hét-nyolc hónapos időszakban nem múlt el úgy vasárnap, hogy néhány vagy akár tucatnyi hajó meg ne tette volna a 2,5-3 órás utat a Császárfürdőtől Dunakesziig. A rendszeres hétvégi kirándulásain kívül a Hunnia nagyobb ünnepeit is rendre itt tartotta. Ezek közé tartoztak a csónakkeresztelők és az újoncavatások. Utóbbi valóságos szertartás volt, amin az egyesület tagjai különféle maskarákat öltöttek magukra, miközben az újoncnak különféle tréfás próbatételeken kellett átesniük.

Ebéd a vendégház tornácán

Újoncavatás 1921-ben

Az évad kiemelt eseménye volt az alagi szüret is, amin szintén részt vett az egész Hunnia. Ilyenkor egy helyi gazdával megállapodtak, és a maguk szedett szőlőt megvéve, azt hajóval a budai csónakházba szállították. Itt készítették és tették hordóba a mustot, a borból pedig egész évben gazdálkodhatott a mulatóságokra mindig kapható társulat. Az évadot is rendszeresen Keszin zárták egy disznótorral, amelyet az ünnepek előtti napokban tartottak.

Fürdőzés a „Pagoda” előtt 1930-ban

A két világháború között több egyesület is követte a fővárosiak példáját, és telepedett meg Dunakeszin. A húszas években (1924) alakult a Munkás Testedző Egyesület szervezésében a Gödi Fészek, 1932-ben létesült a Magyarság Fürdőtelepe, később pedig több üzem telepe is megnyitotta itt kapuját (bőrösök textilesek, stb.). Idővel a falubeliek is kialakították saját strandjukat. A közeli Kubik-gödörben Mogony János kapott italmérést, és nyitotta meg Strand Vendéglőjét, amelynek lugasos része kedvelt pihenőhelyül szolgált a fürdőzőknek.

A Hunnia megjelenésének jelentősége abban áll, hogy az evezősök letelepedésével újra élet költözött arra a Duna-partra, amelyet a Fővárosi Vízművek 1880-tól nagyrészt elzárt a község lakossága elől. Ez fontos momentum még akkor is, ha tudjuk, hogy ez a virágzás nem vált tartóssá.

ZSIGA BERNADETT

Az alagi elemi népiskola alapítása és első évei¹

Majd száz évvel ezelőtt, 1910-ben alapították Alag első, és a mai napig egyetlen iskoláját, az alagi elemi népiskolát, mely napjainkban Széchenyi István nevét viseli. Az iskola alapításának történetéről nem beszélhetünk anélkül, hogy ne tekintenénk át röviden azokat a településformáló folyamatokat, amelyek az intézmény életre hívását is alapvetően befolyásolták.¹

Alag 1828-ban mindössze kilenc család élt. A lakosság száma évtizedekig csak lassan emelkedett, de 1889-ben – amikor a Magyar Lovaregylet Károlyi Gyula és unokatestvére, gróf Batthyány Elemér közreműködésével, egy központi idomítótelep létesítése céljából megvásárolta Alag pusztát – gyors fejlődés vette kezdetét. Batthyány irányításával 1890 tavaszán kezdődtek meg az építkezések. Az istállók és tréningpályák mellett sorra épültek a szoba-konyhás lakások a nős, családos lóápolók számára. Az ide érkező tehetősebb tulajdonosok és trénerrek a Főti út és Kossuth Lajos utca között terjeszkedő villa-negyedbe költöztek.

A tréningtelep fejlődésével egyre nagyobb gondot okozott az ott foglalkoztatott lovászgyerekek nevelése. Révész István Dunakeszi plébánosa kezdeményezésének köszönhetően három grófi család, a Cziráky, az Almássy és a Pejacevich adományából 1906-ban készült el a lovásztelepi kápolna, ahol a mindenkor plébános irányításával elkezdődhetett az oktatás.

A gazdaságilag is megerősödött településrész – melynek akkor már másfélezer lakosa volt – 1910. március 1-jével különvált Dunakeszitől. Ezzel szükségessé vált egy elemi iskola állítása, ugyanis az 1868. évi népiskolai törvény szerint, amennyiben egy községben legalább 30 tanköteles gyermek élt, iskolát kellett alapítani.

Alag község előljáróságának 1910. október 7-én tartott tanácsülésén, a 9. napirendi pont már az iskolai oktatás beindulását rögzítette, jelezve, hogy „a tanítás e hó 1-én megkezdődött”. Az iskola első igazgatója Pongrácz Antal lett. Az oktatás kezdetben két épületben folyt: egy tanterem a lovaregyleti kápolna mellett, egy tanterem a Kossuth Lajos utca 12. szám alatti Kotsy-féle házban volt. Az utóbbi helyiségért Dr. Ludwigh Rezsőnek a második félévre 300 korona bérleti díjat kellett fizetni. Salkovits Károly műszaki tanácsos, községi képviselő csekély összegért iskolapadokat és egyéb felszerelési tárgyakat szerzett a székessővárostól. Alag község előljárósága 1910. december 31-én a felügyelőséghez beterveztett bizonyítvánnyal igazolta, hogy az „újonnan szervezett községi elemi népiskola az 1868. évi XXXVIII.t.c. és az 1907. évi XXVII.t.c. rendelkezéseinek mindenben megfelel. Nevezetesen az iskola tanítási nyelve magyar és a törvény által kötelezően előírt felszerelési tárgyak hiány nélkül beszerezettek”.

Az 1911/12. tanévben két osztály indult. Az igazgató-tanító Pongrácz Antal 44 tanulóval az I-III. évfolyamot vezette, míg Bakos Sándor a IV-VI. évfolyam 56 tanulóját tanította.

Az 1911. évi február 11-i tanácsülésen döntés született az új iskolaépület felépítésének helyéről. Dr. Osváth Albert orvos 1783 négyszögöles telkét vették meg a mai Szent Imre tér mellett.

Az 1912/13-as tanévet már az új 4 tantermes iskolában kezdték meg. Az I. osztályt Hajnal Ilona tanítónő vezetésével 59 tanuló fejezte be. A II. osztályban Pongráczné Regius Margit 52 tanuló

oktatott, Pongrácz igazgató-tanító a 32 fős III. osztályt tanította. Bakos Sándor foglalkozott a IV- VI. osztállyal, ide 56 tanuló járt. Az új iskolaépület beindítása komoly gondot okozott a település vízellátási rendszerében. Az előljárósági tanács 1912. október 11-én kelt jegyzőkönyve szerint: „Az iskolában lévő vízvezetési csap használata folytán oly nagy mennyiségű a vízfogyasztás, hogy a tartályba felnyomott víz egy napig sem elég. Az iskolai vízvezetési csap elzárandó. Pongrácz Antal és Hajnal Endre csakis a kútból való húzás útján kaphatnak vizet, melyért azonban fizetniük nem kell.”

Az iskola az 1920-as években

Az elemi oktatás mikéntjét és a tankötelezettséget még az Eötvös József által kidolgozott, a fentebb már említett népiskolai törvényben határozták meg, mely kötelező érvényű volt az alagi népiskola számára is. Eszerint: „Minden gyerek 6 éves kora után köteles iskolába járni egészen addig, amíg be nem tölti 12. élet évét. Kivételt azon gyermekek képeznek, akik négy évi elemi oktatás után felsőbb tanintézetbe (polgári iskola, középiskola) tanulnak tovább. A községi elemi népiskolában köteles tantárgyak: hit- és erkölcsstan, írás és olvasás, fejbeli és jegyekkel számolás, és a hazai mértékek és pénznemek ismerete, nyelvtan, beszéd és értelem gyakorlatok, hazai földleírás és történet, némi általános földleírás és történet, természettan, természetrajz, gyakorlati útmutatások a mezői gazdaság és kertészet köréből, a polgári főbb jogok és köteleességek tanítása, ének, testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.” Fontos volt, hogy az elemi oktatás költségeit az állam magára vállalta.

Az 1913/14-es tanévben az első osztályba 60 tanuló – köztük 3 német anyanyelvű – iratkozott be az ekkor már az Újpesti Királyi Tanfelügyelői Kirendeltség irányítása alatt működő, egyre nagyobb tanulói létszámmal dolgozó intézménybe. Az I. világháború azonban Alag községet sem hagyta érintetlenül és az iskola életébe is beleszólt. Ebben a tanévben a későbbi igazgató, Bakos Sándor még a IV-VI. osztály 49 diákját tanította. A következő néhány évben azonban katonai szolgálata, majd hadifogsága miatt nem vehetett részt az iskola életében.

Az Alagi Elemi Népiskola a következő évtizedekben meghatározó szerepet töltött be a község szellemi és kulturális életének alakításában, melynek során a gyakran mostoha körülmények ellenére is sikerült az intézményt a fejlődés útján tartani és a mai színvonalra felemelni.

¹ Fő forrás: Vörös Istvánné: Az alagi községi elemi népiskola története 1910-1950, kézirat, 1989.

SZAKÁLL LÁSZLÓNÉ

A Révész István Helytörténeti Gyűjtemény

Dunakeszi Budapest északi szomszédvárosa. Egyik része, Alag 1910-ben lett önálló község, majd 1950 után a település összevontan újra Dunakeszi néven éli életét. Lakossága területi megosztásban, különböző társadalmi rétegeket képviselve, más és más szokásrendszerben élt. A település ősi részén mezőgazdasággal, az alagi részen a XIX. század végétől versenylovak tenyésztésével, versenyzetetéssel foglalkoztak, a Gyártelepen (Műhelytelepen) 1926-tól a MÁV Főműhelyben jelentős számú ipari munkás dolgozott. Az 1950-es évektől a kép erősen megváltozott. A földtulajdon elvesztése a gazdáktól életmódváltoztatást követelt. A település iparosodása, illetve az épülő lakótelepek egyre több embert vonzottak az ország minden részéről. A lakosság száma 8-10 ezerről napjainkra 35 ezerre emelkedett. Dunakeszi 1977-ben városi rangot kapott.

A 2002 óta Révész István, volt dunakeszi plébános, majd tabori püspök nevét viselő Helytörténeti gyűjtemény a Városvédő és Városszépítő Egyesület kebelében működik és igen fontos feladatot tölt be. A gyűjtemény általam történet létrehozása, bővítése összefügg pedagógustevékenységem minden mozzanatával, változásával.

Első tárgygyűjtésem 1967 nyarán történt. Úgy éreztem, Dunakeszi parasztsaládjainak bizalmát bírom annyira, hogy felmehessek egy-egy padlásra. M. Tóth Józsefné Mari néninél találtam nagyméretű csörgő korsót tatai fazekasok mintázatával, amelyet tulajdonosa 30-40 évvel azelőtt vásárolt a váci piacon. Majd négy lábú fakrumplinyomót, amelyet helyi asztalos készített a belevésett 1932. évben. Kezdetben lakásom díszei lettek ezek a darabok, de híreszteltem: „Kiállításra szánom a gyűjtött anyagot”. 1977-ben az (akkor a 3. Számú Általános Iskola és Gimnázium nevet viselő) iskolám igazgatója, Novák István az iskolaépület fennállásának 50. évfordulója alkalmából ünnepséget rendezett, amelyre kiadvány is született. Az ünnepség keretében megrendezett iskolatörténeti kiállítás iskolamúzeum kezdetét jelentette, amely azonban csak rövid életű volt. Anyagát a már gyűjtött néprajzi anyaggal együtt az iskola egyik helyiségében raktároztam, őriztem.

A következő években rendezett kiállítások egy része helytörténeti jellegű is volt, és jó alkalmat teremtett néprajzi, hely- és iskolatörténeti tárgyak, fotók gyűjtésére. Ezen témakörökben akkor már országosan és helyileg is volt mozgólódás. Emlékszem, a Hazafias Népfrent községi szervezete, már az 1970-es években vetélkedőket szervezett a fiatalság bevonása céljából. 1979-ben a vetélkedő győztese az iskolám lett, amit a sikeres gyűjtésnek köszönhetünk. A Hazafias Népfrent keretein belül női klub alakult Czermann Mihályné óvónő irányításával.

Az összejöveteleken kézimunkáztak, majd meghívták Tóth Mariska dunakeszi születésű nyugdíjas tanítónőt, aki érdekeszítően mesélt a múltáról. Továbbá parasztszönyöket hívott meg a titkár. Újfalusi Istvánné, Gombai Mihályné, Béki Lajosné, Sípos Györgyné meséltek a régen történekről: keresztelőkéről, lakodalmakról, temetésekről, öltözködésről, szokásokról. Ezekben az összejöveteleken én is részt vettem Torma Gyözőné kolléganőmmel, aki évekig helytörténeti szakkört vezetett iskolánkban. Az említett négy asszony mozgatója lett a folyamatos gyűjtésnek. Különösen Békiné Terus néni, aki huszonnégy saját készítésű népviseleti „keszi babával” gazdagította a gyűjteményt. Az 1980. évtől lehetőséget kaptam a Honismereti Akadémiákon

való részvételre. Az előadások témái, a tájházak, múzeumok és publikációk megismerése és az ott folytatott beszélgetések mélyen rögződtek tudatomban, szívembe, lelkembe.

1994-ben, 39 szolgálati év után, ebből 15 évet igazgatással eltöltve, fáradtan vonultam nyugdíjba. A nyár elég volt a regenerálódáshoz. Izgatott az iskolában hagyott gyűjtemény sorsa. Felvettem a kapcsolatot az 1989-ben megalakult Városvédő és Városszépítő Egyesület elnökével, Hámor Józseffel. Az egyesület felvállalta a gyűjtemény elhelyezését, annak fenntartási költségét. A kollekción Dunakeszi központjába, a Szent István út 25. szám alatti, magántulajdonban lévő családi házba került.

A gyűjtemény első otthona a Szent István úton

A megnyitó 1994. november 25-én volt, összekötte Salamon György festőművész Dunakeszi tabáni képek című kiállításával. Nagy volt a dunakesziek boldogsága, örültek, hogy múltjukkal törődik valaki. Akkor kapta a gyűjtemény a helyi asztalos által készített, csaknem százéves, de jó állapotban lévő ágyat szalmazsákkal, továbbá sublót, szobai asztalt, falitükröt, tányérokat, szentképeket, családi képeket. Terus néni népviseleti „keszi babái”, lakodalmal menetben álltak az asztalon. Alagról és a tréningtelep életéről Száraz György helytörténészről kaptunk anyagot. Egy év múlva hidegzuhanyként ért a hír, hogy a ház eladó. Innen menni kell! A probléma azonban csakhamar megoldódott. A Fő út 110. szám alatti családi ház önkormányzati tulajdonba került. Miután megüresedett, az önkormányzat szerződésileg az egyesület ingyenes használatába adta, a gyűjtemény fenntartását az egyesület vállalta. A kétszobás, előszobás, központi fűtéssel rendelkező ház felújítása társadalmi munkában történt.

1996-ban boldogan rendezkedtem be segítőtársaimmal az épületben. A babák zárt vitrint kaptak. Az egyik szobát dunakeszi öltözékekkel, bútorokkal, lakodalmal menettel, gyertyát vivő Mária-lányokat ábrázoló babákkal, szakrális tárgyakkal, bekeretezett rezgős menyasszonyi koszorúkkal, családi képekkel rendeztük be. A másik szobában tárlókon helyeztük el a kisebb mezőgazdasági, kézművari és háztartási eszközöket, régi iskolaszereket. Itt látható egy 1890-es évszámmal ellátott, pingált sarokpad, parasztszál két székkal, sublót üvegekkel (lakodalmal borosüveg, tejesüveg, szódásüveg helyi szikvízgyártó emblémájával stb.). A falakra régi képek (egyesületek, épületek, oklevelek, iskolai csoportok stb.), az előszobába az alagi

tréningtelepre és a Gyártelepre utaló képek, tárgyak kerültek. Itt kapott helyet a Dunakeszi (ősfalu) és őskortól 1950-ig című kiállítás. A ház mellett egy szoba-konyha-kamrás épület áll, amit raktárnak használunk. Itt tároljuk a vasekét, a boronát, a szétszedett szekeret stb.

A tárgygyűjtést a Pest Megyei Levéltárban történt kutatással, a Szent Mihály- és Szent Imre templom Historia Domusából készített jegyzetekkel és interjúkkal egészítettem ki. Ezzel párhuzamosan a Nyugdíjas Klub tagjai lelkesen gyűjtik a relikviákat másolásra, de leginkább ajándékozási céllal. A másolás és a fotoreprodukciók költségét a Városvédő és Városszépítő Egyesület megtéríti. A másolatokat Hohner Miklós helyi fényképész kedvezményesen készíti.

A gyűjtemény állománya a következő: 3537 db fotó és kép, 17 db emléklap, 40 db ágy és ágyhuzat, 6 db berliner, 6 db fehér jupli, 34 db színes jupli, 15 db fehérenemű, 30 db fejkendő, 5 db férfi ruha, 20 db klott kötény, 2 db lábbeli, 3 db nyárika, 18 db nyakrakendő, 11 db pruszlik, 48 db ráncos szoknya, 18 db slingelt kendő és koszorú, 16 db vállfoltos ing, 21 db egyéb ruha, 31 db Keszi baba, 842 db irat, 225 db kézirat, 24 db bútor, 84 db diakép, 47 db díj, 34 db folyóirat, 137 db háztartási eszköz, 12 db iskolaszer, 48 db kézimunka, 97 db kitűző és pecsét, 17 db konzervgyári emlék, 204 db könyv, 28 db lovas emlék, 43 db mezőgazdasági eszköz, 17 db üvegnegatív, 44 db oklevél, 14 db plakát, 108 db szakrális tárgy, 63 db szerszám, 17 db tablósorozat, 41 db térkép, 97 db tervrajz, 24 db üveg-tárgy, 51 db egyéb tárgy, összesen 6300 db tárgy.

Keszi bábák esküvői viseletben

Az utóbbi időszakban a gyűjtemény anyagának felhasználásával még az alábbi kiállításokat rendeztük, illetve járultunk hozzá megrendezésükhöz: *Alag és a tréningtelep története* (Széchenyi István Általános Iskola), *Gyártelep 75 éves* (József Attila Művelődési Központ), *Városunk 25 éves* (Helytörténeti Gyűjtemény), *60 éves a gyártelepi Jézus Szíve templom* (plébánia

előadóterem), *Magyarország a XIII. század tükrében* (kántorház), *Egyháztörténeti kiállítás* (Szent Mihály-templom).

2004. október 23-án emléktábla avatásra került sor. Tudomásunkra jutott, hogy Gérecz Attila 1956-os szabadsághős, költő a Gyártelepen született. Az emléktábla-avató ünnepségen Turcsány Péter mondott beszédet. A megemlékezés hagyományát a Bárdos Lajos Általános Iskola tanulói vállalták.

A gyűjtemény egy részlete napjainkban

2004-től minden szeptemberben – a Nyugdíjas Klub ének-és táncsoportjával, vőfélyel, rigmusokkal, dalokkal, ételekkel, viselettel – felelevenítettük a hagyományos dunakeszi lakodalmat.

A Helytörténeti Gyűjtemény látogatottsága közepesnek mondható. A város öt általános iskolája fokozatosan megszokta létét. Az osztályok, napközis csoportok vezetői telefonon egyeztetik velem látogatásuk időpontját. Miután harmadik osztálytól a honismeret tantervi anyag, a pedagógusok gyakran elhozzák a tanulókat. Igyekszem életkorukat, érdeklődésüket figyelembe véve ismertetőt tartani a város hagyományairól, fejlődéséről. A lakóhelyünk testvérvárosából (Székelykeresztúr, Casalgrande, Ószandec) érkező vendégek is rendszeresen ellátogatnak a gyűjteménybe. Budapestről is érkeznek csoportok. A hatodik éve határon túli egyetemistáknak és főiskolásoknak rendezett nyári egyetem résztvevőinek látogatása is minden nyáron megtörténik városnézéssel összekötve. A takarítás, nyitás, zárás, vezetés az én feladatomban, amit merő úgyszeretettel végzek, ahogy Dányi Miklós is a gazdasági ügyintéző. Belépődíj felnőtteknek 100 Ft, nyugdíjasoknak és tanulóknak 50 Ft. Az utóbbi időben sűrűn keresnek anyagot a gyűjteményben felsőfokú oktatási intézmények hallgatói dolgozatok, disszertációk elkészítéséhez. A szolgáltatás ellenértékeként munkájuk egy példányát leadják a gyűjteménybe.

Bízom abban, hogy szeretett munkám eredménye majd jó kezekbe kerül, és továbbra is szolgálja a „gyökerek” lelkes kutatását, valamint az értékek megőrzését. Dunakeszi-Alag sok-sok értéket rejt magában, amit minél több gyermeknek és felnőttnek fel kell fedeznie, hogy jól érezze magát lakóhelyén.

